

१५ वी ब्रिक्स शिखर परिषद आणि भारत

श्री पांडुरंग पंडीत पाटील

मु.जैताळ,पो.कांडगाव ता.करवीर,जि. कोल्हापूर

Corresponding Author – श्री पांडुरंग पंडीत पाटील

Email: pandurangp91@gmail.com

DOI- 10.5281/zenodo.13990710

प्रस्तावना :

ब्रिक्स हे उदयोन्मुख राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थांच्या संघटनेचे शीर्षक आहे. ब्राझील, रशिया, भारत, चीन आणि दक्षिण आफ्रिका ही त्याची घटक राष्ट्रे आहेत. या देशांच्या नावांची इंग्रजीतील पहिली अक्षरे B, R, I, C आणि S एकत्र करून या गटाला नाव देण्यात आले आहे. मूलतः, २०१० मध्ये दक्षिण आफ्रिकेच्या समावेशापूर्वी ते "BRIC" म्हणून ओळखले जात होते. रशिया वगळता, सर्व BRICS सदस्य हे विकसनशील किंवा वेगाने वाढणारी अर्थव्यवस्था असलेले नवीन औद्योगिक देश आहेत. ही राष्ट्रे प्रादेशिक आणि जागतिक घडामोडींवर महत्त्वपूर्ण प्रभाव पाडतात. एका अंदाजानुसार, ही राष्ट्रे एकत्रित परकीय चलनाच्या साठ्यामध्ये US\$4 ट्रिलियनचे योगदान देतात. या राष्ट्रांचे एकत्रित सकल देशांतर्गत उत्पादन US\$15 ट्रिलियन आहे. ब्रिक्स देश जागतिक GDP मध्ये 23% योगदान देतात आणि जागतिक व्यापाराच्या सुमारे 18% मध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावतात. या पाच देशांच्या चलनाची नावे 'R' ने सुरू होत असल्याने याला R-5 असेही म्हणतात. अशा या ब्रिक्स परिषदेचे वेळोवेळी परिषदा होऊन आर्थिक विकासाची नवीन धोरणे राबवले जातात

उद्देश :

1. ब्रिक्स परिषदेचा अभ्यास करणे
2. १५ वी ब्रिक्स परिषदेचा अभ्यास करणे

ब्रिक्स :

BRICS हे ब्राझील, रशिया, भारत, चीन आणि दक्षिण आफ्रिका या जगातील पाच आघाडीच्या उदयोन्मुख अर्थव्यवस्थांच्या गटाचे संक्षिप्त रूप आहे. २००१ मध्ये, ब्रिटीश अर्थशास्त्रज्ञ जिम ओ'नील यांनी ब्राझील, रशिया, भारत आणि चीन या चार उदयोन्मुख अर्थव्यवस्थांचे वर्णन करण्यासाठी BRIC हा शब्द तयार केला. २००६ मध्ये झालेल्या BRIC परराष्ट्र मंत्र्यांच्या पहिल्या बैठकीत या गटाला औपचारिकता देण्यात आली होती. डिसेंबर २०१० मध्ये, दक्षिण आफ्रिकेला BRICs मध्ये सामील होण्यासाठी आमंत्रित करण्यात आले, त्यानंतर गटाने BRICS हे संक्षिप्त रूप स्वीकारले. शिखर परिषदेनंतर जारी करण्यात आलेल्या जोहान्सबर्ग जाहीरनाम्यात अर्जेन्टिना, इजिप्त, इथिओपिया, इराण, सौदी अरेबिया आणि संयुक्त अरब अमिराती (UAE) यांना 2023 मध्ये १ जानेवारी २०२४ पर्यंत पूर्ण सदस्य होण्यासाठी आमंत्रित केले आहे. BRICS जगातील पाच सर्वात मोठ्या विकसनशील देशांना एकत्र आणते, जे जागतिक लोकसंख्येच्या ४१%, जागतिक GDP च्या २४% आणि जागतिक व्यापाराचे १६% प्रतिनिधित्व करतात. BRICS सदस्य देश 2009 पासून वार्षिक शिखर बैठका आयोजित करत आहेत.

१५ व्या ब्रिक्स परिषदेचा परिणाम :

१. बहुपक्षीयता आणि सुधारणांची पुष्टी: ब्रिक्स नेत्यांनी एक संयुक्त निवेदन जारी करून बहुपक्षीयता, आंतरराष्ट्रीय कायदा आणि शाश्वत विकासासाठी त्यांच्या वचनबद्धतेची पुष्टी केली. विकसनशील देशांच्या गरजा अधिक प्रातिनिधिक आणि प्रतिसादात्मक बनवण्यासाठी त्यांनी संयुक्त राष्ट्रे आणि इतर जागतिक संस्थांमध्ये सुधारणा करण्याच्या आवश्यकतेबद्दल त्यांचे समर्थन देखील व्यक्त केले.

२. सदस्यत्व आणि प्रभावाचा विस्तार: ब्रिक्स नेत्यांनी 'फ्रेंड्स ऑफ ब्रिक्स' बैठकीत सहभागी होण्यासाठी आफ्रिका आणि ग्लोबल साउथमधील 15 देशांना आमंत्रित करून गटाच्या सदस्यत्वाच्या विस्ताराला पाठिंबा दिला.

३. विस्ताराचा पहिला टप्पा: अर्जेन्टिना, इजिप्त, इथिओपिया, इराण, सौदी अरेबिया आणि संयुक्त अरब अमिराती या सहा देशांना BRICS मध्ये सामील होण्यासाठी आमंत्रणे मिळाली. उल्लेखनीय आहे की ४० हून अधिक देशांनी ब्रिक्समध्ये सामील होण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे.

४. शेअर केलेले चलन: ब्रिक्स नेत्यांनी त्यांच्या देशांतर्गत व्यापार आणि गुंतवणुकीसाठी सामान्य चलनाच्या संभाव्य विकासाचे परीक्षण करण्याचा निर्णय घेतला आहे. अमेरिकन डॉलर आणि इतर प्रमुख चलनांवर त्यांचे अवलंबित्व कमी करू शकणाऱ्या चलनाच्या व्यवहार्यता आणि फायद्यांचा अभ्यास करण्यासाठी त्यांनी त्यांच्या अर्थमंत्र्यांना आणि मध्यवर्ती बँकेच्या गव्हर्नरना काम दिले आहे.

५.अंतराळ सहकार्य: भारतीय पंतप्रधानांनी ब्रिक्स देशांमध्ये अंतराळ संशोधन संघ स्थापन करण्याची सूचना केली. या प्रस्तावाला महत्त्व आहे कारण भारत नुकताच चंद्राच्या दक्षिण ध्रुवावर उतरणारा पहिला देश बनला आहे. शिखर परिषदेदरम्यान चीनच्या नेतृत्वाखालील अंतराळ कार्यक्रमात दक्षिण आफ्रिकेचा सहभाग असूनही, यामुळे अवकाशासाठी BRICS संघात सहभाग घेण्यास अडथळा येत नाही.

६.प्रादेशिक आणि जागतिक चिंता संबोधित करणे: BRICS नेत्यांनी कोविड-19 महामारी, हवामान बदल, दहशतवाद, सायबर सुरक्षा, ऊर्जा सुरक्षा, व्यापार आणि गुंतवणूक यासह प्रादेशिक आणि जागतिक महत्त्वाच्या अनेक मुद्द्यांवर चर्चा केली. त्यांनी सर्व देशांसाठी लस आणि वैद्यकीय संसाधनांमध्ये समान प्रवेशासाठी आणि आरोग्य, संशोधन आणि नाविन्यपूर्ण सहकार्य मजबूत करण्यासाठी वचनबद्ध केले.

BRICS सह भागीदारीत भारताचे अडथळे :

१.बदलत्या जागतिक युती: भू-राजकीय गतिशीलता विकसित आणि बदलत असताना, काही BRICS सदस्य गटाबाहेरील देश किंवा संघटनांशी जवळचे संबंध शोधू शकतात. यामुळे जागतिक स्तरावर BRICS च्या एकता आणि सामूहिक सौदेबाजीच्या सामर्थ्यावर परिणाम होऊ शकतो.

२.बहुपक्षीय मंचांमध्ये समन्वय: ब्रिक्सचे उद्दिष्ट युनायटेड नेशन्स (UN) आणि इंटरनॅशनल मॉनेटरी फंड (IMF) यासह जागतिक प्रशासन संस्थांमध्ये सुधारणा करणे हे असताना, सदस्य राष्ट्रांची या सुधारणांसाठी अनेकदा भिन्न प्राधान्ये आणि दृष्टिकोन असतात.

३.चीनच्या उदयाची आव्हाने संबोधित करणे: चीनच्या वर्चस्वामुळे, विशेषतः सीमा विवाद, सागरी सुरक्षा, व्यापार असमतोल, तंत्रज्ञान स्पर्धा आणि मानवी हक्कांमुळे भारताला त्याच्या सुरक्षा आणि हितासाठी महत्त्वपूर्ण आव्हाने आणि धोक्यांचा सामना करावा लागतो.

४.लोकशाही तत्वांचे रक्षण करणे: भारताला त्याच्या स्वायत्ततेची किंवा सार्वभौमत्वाशी तडजोड न करता पाश्चात्य मानक अपेक्षांशी संबंधित आव्हानांना सामोरे जावे लागते.

५.BRICS गतिशीलता संतुलित करणे: भारताला चीन आणि रशिया यांच्याशी आपले संबंध संतुलित करावे लागतील, ज्यांना पाश्चिमात्य सामरिक प्रतिस्पर्धी म्हणून पाहत आहेत.

६.द्विपक्षीय मतभेदांचे व्यवस्थापन: भारताचे चीन आणि पाकिस्तान यांच्याशी न सुटलेले सीमा विवाद आणि सामरिक शत्रुत्व आहे, ज्याचा परिणाम ब्रिक्ससोबतच्या संबंधांवर होतो. अफगाणिस्तान, इराण आणि इंडो-पॅसिफिकसारख्या मुद्द्यांवरही भारताची रशियापेक्षा वेगळी मते आहेत.

७.रशियाच्या विश्वासाहर्तेचे मूल्यमापन: युकेन युद्धात रशियाचा सहभाग आणि चीनसोबतची युती यामुळे भारतामध्ये आपल्या पारंपारिक भागीदाराची विश्वासाहर्ता आणि प्रतिष्ठा याबद्दल चिंता निर्माण झाली आहे.

८.विविध सुरक्षा चिंता: BRICS सदस्य देशांना दहशतवाद आणि प्रादेशिक संघर्षापासून सायबर धोक्यांपर्यंतच्या विविध सुरक्षा समस्यांचा सामना करावा लागतो. या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी आणि संयुक्त सुरक्षा उपक्रमांमध्ये समन्वय साधण्यासाठी काळजीपूर्वक संवादाची गरज आहे.

९.व्यापार असमतोल सोडवणे: भारताची चीनसोबत सततची व्यापार तूट आर्थिक सहभागाच्या निष्पक्षतेबद्दल चिंता वाढवते. या व्यापार असमतोलामुळे ब्रिक्समधील भारताच्या आर्थिक हितसंबंधांवर दबाव येऊ शकतो आणि त्याच्या एकूण आर्थिक स्थिरतेवर परिणाम होऊ शकतो.

भारत आपल्या फायद्यासाठी ब्रिक्स व्यासपीठाचा वापर :

१.जागतिक प्रशासन तत्त्वज्ञानाचा अवलंब करणे: उदयोन्मुख जागतिक आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी समन्वित जागतिक कृती आवश्यक आहेत. आंतरराष्ट्रीय व्यवस्थेचे रक्षण करणे, आंतरराष्ट्रीय घडामोडींमध्ये सार्वत्रिक सहभाग सुनिश्चित करणे, नियम बनवणे आणि विकासाचे परिणाम सामायिक करणे हे भारतासाठी महत्त्वाचे आहे. सर्वसमावेशक सल्लामसलत, संयुक्त योगदान आणि सामायिक फायद्यांसाठी भागीदारी याद्वारे उदयोन्मुख बाजारपेठा आणि विकसनशील देशांसोबत एकता आणि सहकार्याला प्रोत्साहन देण्याच्या उद्देशाने, भारताने हे सुनिश्चित केले पाहिजे की ब्रिक्सने जागतिक प्रशासनाचे तत्त्वज्ञान स्वीकारले पाहिजे.

२.सार्वत्रिक सुरक्षेला पाठिंबा: भारताने ब्रिक्स देशांना सार्वत्रिक सुरक्षेसाठी सक्रिय योगदान दिले पाहिजे. इतरांच्या सुरक्षेचे उल्लंघन करून स्वतःच्या सुरक्षेला प्राधान्य दिल्याने तणावाची आणि धोक्याची परिस्थिती निर्माण होऊ शकते. प्रत्येक देशाच्या सुरक्षिततेची खात्री करणे आणि त्याचा आदर करणे, संघर्षाच्या परिस्थितीत संवादाला प्रोत्साहन देणे आणि संतुलित, प्रभावी प्रादेशिक सुरक्षा प्रणालीला प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे.

३.गटात सहकार्याला चालना देणे: भारताने ब्रिक्समधील चीनचे वर्चस्व कमी करण्याच्या दिशेने काम केले पाहिजे, संतुलित अंतर्गत गतिशीलतेला चालना दिली पाहिजे आणि विविधीकरणाच्या तातडीच्या गरजेवर जोर दिला पाहिजे. प्रत्येक सदस्याने भविष्यात सतत प्रासंगिकतेसाठी संधी आणि मर्यादांचे मूल्यांकन करणे आवश्यक आहे.

४.आर्थिक योगदान सुनिश्चित करणे: ब्रिक्स देशांनी सामायिक विकासासाठी सक्रियपणे योगदान दिले पाहिजे. वाढत्या अ-जागतिकीकरण आणि एकतर्फी निर्बंधांना तोंड देण्यासाठी, पुरवठा साखळी, ऊर्जा, अन्न आणि आर्थिक लवचिकता यामध्ये परस्पर फायदेशीर सहकार्य वाढवणे आवश्यक आहे. OECD प्रमाणेच संस्थात्मक संशोधन शाखा

स्थापन केल्याने विकसनशील जगाला अनुरूप उपाय मिळू शकतात.

५.सार्वजनिक आरोग्य प्रशासन वाढवणे: त्यांच्या क्षमतेचा वापर करून, BRICS देशांनी एकत्रितपणे जागतिक आरोग्य प्रशासन विकसनशील देशांच्या बाजूने प्रगत केले पाहिजे. भारताचा 'एक पृथ्वी, एक आरोग्य' दृष्टीकोन सार्वजनिक आरोग्यामध्ये बहुपक्षीय सहकार्यास समर्थन देतो. BRICS लस संशोधन आणि विकास केंद्राचा वापर करणे, संसर्गजन्य रोगांसाठी पूर्व चेतावणी प्रणाली तयार करणे आणि जागतिक आरोग्य प्रशासन सहकार्यासाठी उच्च दर्जाची सार्वजनिक उत्पादने प्रदान करणे आवश्यक आहे.

निष्कर्ष:

द्विपक्षीय मुद्द्यांवर एकमत निर्माण करणे महत्वाचे आहे, त्यासाठी स्वतंत्र चर्चा होण्याची गरज आहे. फरक मान्य करताना, हे समजून घेणे महत्वाचे आहे की बहुपक्षीय मंच वेगवेगळ्या नियमांनुसार कार्य करतात. ब्रिक्स शिखर परिषदेत पंतप्रधानांच्या टिप्पणीने प्रेरित होऊन, ब्रिक्सचा विस्तार इतर बहुपक्षीय संस्थांमध्ये सुधारणा घडवून आणला पाहिजे. जगातील पाचव्या क्रमांकाची अर्थव्यवस्था आणि सर्वाधिक लोकसंख्या असलेला देश म्हणून भारताने UN सुरक्षा परिषद, WTO, WHO आणि इतरांमध्ये सुधारणांच्या गरजेवर भर दिला आहे. भारताच्या मते, BRICS विस्तार २१ व्या शतकात आवश्यक असलेल्या बदलांसाठी एक मॉडेल प्रदान करेल, परंतु सुधारणा करण्यात अयशस्वी झाल्यास या संस्था कुचकामी ठरू शकतात.

संदर्भ :

1. देवळाणकर शैलेंद्र, (२०१०) "भारतीय परराष्ट्र धोरण: सातत्य आणि स्थित्यंतर," प्रतिमा प्रकाशन, पुणे
2. लोटे रा.ज. ,(१९९५) "भारताची परराष्ट्रनीति", पिंपळापुरे अँड पब्लिशर्स , नागपूर
3. उपाध्याय अर्चना,(२००५), " भारत विदेश नीति और अन्तर्राष्ट्रीय संबंध", संजय प्रकाशन, नई दिल्ली.
4. खन्ना व्ही.एन. और अरोडा लिपाक्षी, (२००८), "भारत की विदेश नीति", विकास पब्लिशिंग हाऊस, नई दिल्ली.
5. गुप्ता माणिक लाल, (२००५), "अन्तर्राष्ट्रीय सम्बन्ध", एटलांटिक पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रिब्युटर्स, नई दिल्ली.